

Fascismen under forskernes lupe

STATISTIKK ER EN nyttig, men farlig vitenskap. Den kan bringe avklaringens lys i en mørk materie, og den kan gjøre materien enda mørkere. Anvendt og fortolket med varsomhet og fornuft er den iallfall et nyttig hjelpemiddel. Også i den noe diffuse disiplin som heter samfunnsvitenskap.

I «Who were the Fascists?» brukes tilgjengelige statistiske data til å forklare et smalt og komplisert tema. Det er gjort nøkternt. Forfatterne har med flid søkt å unngå en overforenklet rubriking av de mennesker som i årene 1933-1945 sluttet seg til de respektive fascistbevegelser i Europa. Og de advarer mot for bastante slutninger av det fremlagte materiale. Det er prisverdig.

«Who were the Fascists?» er en

videreføring av en internasjonal konferanse i Bergen i 1974. Det er den norske samfunnsforsker Bernt Hagtvet som er hopved-ansvarlig for en meget dyktig redigering av det omfangsrike, men velordnede, verk. De norske bidragsydere er foruten Hagtvet selv Stein Rokkan, Stein Ugelvik Larsen, Jan Petter Myklebust, Hans Hendriksen og Sten Sparre Nilson. Blant de utenlandske bidragsydere finner man kjente navn som Reinhard Kühnl, Stanley G. Payne, Alan S. Milward, Hans-Dietrich Look og Peter H. Merkl.

ENKELTE SEIGLIVDE myter avlives i dette verk. For det første gjelder det definisjonen av begrepet «fascist». I salongrad-kale kretser har det vært god latin å sette denne etikett på anderledes tenkende — særlig de

til «høyre». Denne «praksis» blir ikke honorert av bokens forfattere. Den velkjente tese om fascismen som «kapitalismens forlengede arm» blir analysert — og forkastet — av Alan Milward. Med basis i omfangsrikt tysk materiale peker han på at det ikke var noen konspirasjon mellom Hitler og big business. Med enkelte interessante unntak støttet tysk næringsliv de tradisjonelle høyrepartier, ikke NSDAP. Det velkjente nære samvirke med nazistene kom etter at Hitler hadde sikret seg total kontroll over det økonomiske liv.

FASCISMEN HAR OFTE vært fremstilt som «middelklassens revolusjon». I det nevnte verk finnes interessante tabeller over fascistenes yrkesmessige plassering i de forskjellige land.

I Tyskland var «white collar»-gruppene klart overrepresentert i nazistpartiet, et trekk som var noe mindre markert i Italia, selv om «småborgernes» betydning for fascismens fremvekst ikke skal undervurderes. Ser man på gruppen «arbeidere» finner man klar underrepresenta-

Av Georg Prahl Harbitz

sjon i det tyske NSDAP (27 pst.), mens de utgjorde 40 pst. av medlemmene i det italienske fascistparti og hele 49,5 pst. av medlemsstokken i det spanske falangistparti. Her er med andre ord markerte forskjeller fra land til land.

Under alle omstendigheter er definisjonen av fascismen som en «middelklassens revolusjon» forenklet. Man overser for det første den brede støtte fascistbevegelsene fikk fra alle lag av folket. Og man overser, som den italienske historiker Senzo de Felice bemerker, at selve utviklingsmekanismen i fascistpartiene foregikk uavhengig av den respektive støtte de fikk. Ellers er det fremlagte materiale — iallfall for Italias vedkommende — for spinkelt til å gi holdpunkter for en inngående forståelse av fascismen. Det gjelder også statistikken over fascistenes aldersmessige sammensetning, som i grunnen bare bekrefter det velkjente faktum at den nye retning øvet størst tiltrekning på de yngre årsklasser.

Norsk fascisme er viet bred plass i boken «Who were the Fascists?»

SKAL MAN GÅ I DYBDEN må motiveringene analyseres. Et verdifullt utgangspunkt har forskerne i de såkalte «Abel-undersøkelser» fra 1934. Motiveringene som hyppigst går igjen hos de vel 700 tyske nazister som enqueteen omfatter, ier frustrasjon etter nederlaget i 1918 og den påfølgende indre uro i Tyskland. (23,8 pst.) En betydelig gruppe (17,8 pst.) henviste til oppdragelse og litterær innflytelse. Bare 5,9 pst. oppgav den økonomiske krise og arbeidsløsheten som årsak til at de gikk inn i NSDAP. Som Peter Merkl konkluderer: Det er lite i Abel-undersøkelsen som underbygger en marxistisk fortolkning. «En ny myte avlives».

Norsk fascisme er viet bred plass i verket. Også for vårt lands vedkommende tvinger visse revurderinger seg frem. Den vanlige oppfatning at NS fant sine viktigste støttespillere hos kriserammede bønder og frustrerte akademikere som hadde tapt troen på det parlamentariske demokrati, stemmer ikke med statistikken. Av bøndene var det bare 1,7 pst som ble medlemmer av «partiet» — da er riktignok fiskerne tatt med og av akademikerne 2,2 pst. Til sammenligning kan nevnes at 2,1 av arbeiderne ble medlemmer, mens den uten sammenligning største gruppe var «white collar» med 5,4 pst. Men også her må man være varsom med bastante konklusjoner. De respektive grupper plassering i et større mønster, deres muligheter for sosialt avansement, de forskjel-

lige pressfaktorer, må tas med i bildet.

TIDSPUNKTET FOR parti-medlemsskapet kan ha interesse. NS stod som kjent meget svakt før krigen, med et maksimalt medlemstall på 8542, men tallet økte til 54.651 i 1943. Statistikken viser at partiet hadde relativt få medlemmer fra arbeiderklassen i årene 1933-1939 (15,2 pst.), men andelen steg under krigsårene til 30 pst. Den noe uoversiktlige gruppe «husholdere, elever, studenter, pensjonister o.l.» viser en tilsvarende relativt økning, fra 18,6 til 28,3 pst. De lavere funksjonærer viser en noe mindre markant økning (11,2 til 15,9 pst.), mens statistikken viser motsatt trend for høyere funksjonærer (11,1 til 3 pst.), akademikere (4,5 til 1,1 pst.) og «private næringsdrivende, direktører o.l.» (7,6 til 3,1 pst.). For gruppen «fiskere og bønder» var medlemsprosenten nokså konstant (8,7 og 8,9 pst.).

La oss atter være varsomme med konklusjonene! Bildet er fasettert. Det avgjørende spørsmål er hvorfor de respektive individer ble nazister, uten å tillagge yrke, alder eller geografisk plassering overdrøvelsen vekt. Man har her statistiske data fra intervjuer med gamle nazister i årene 1973-74. Enqueteen gir enkelte interessante resultater. Hele 17 pst. av de spurte angav som hovedmotiv for sitt NS-medlemsskap at de ville forandre tyskerne i helt å overta norsk siviladministrasjon. En forbløffende liten prosent (1,4) gikk inn i «partiet» for å få jobb

Benito Mussolini i karakteristisk talerposisjon

eller for ikke å miste den jobben de hadde. Fordeler man svarene på yrkesgrupper finner man eksempelvis at ingen lavere funksjonærer — og bare 3,1 pst. av arbeiderne — hadde noe profittmotiv for sitt medlemskap. Over hele linjen er det de mer ideologiske motiver som dominerer, hensynet til personlig vinning eksisterer nesten ikke.

SVAKHETENE VED DENNE retrospektive intervjuform er åpenbare. Man finner en utbredt tendens til å ville «idealiserer» sine motiver i lys av etterpåklokskapen. Selvsagt er det et poeng som Stein Ugelvik Larsen anfører at «formorskingen» av administrasjonen var et gjennomgangstema i Quislings agitasjon for NS-medlemsskap. Til en viss grad kan denne agitasjon ha virket. Allikevel virker det høyst usannsynlig at denne begrunnelse for medlemskap var så utbredt som statistikken tyder

på. At bare 0,2 pst. av de spurte angav «press fra andre» som motiv er mildest sagt utrolig. De nevnte svakheter ved brukten av statistisk aksentuering ved at utvalgs materialet er temmelig spinkelt. Men det må gjenstas at de forskere som har bidratt til dette verk er fullstendig klar over svakhetene. Isolert må både de sosiologiske gruppeanalyser og de retrospektive individorienterte undersøkelser gi usikre resultater. Kombineret kan de gi enkelte, om enn spinkle, holdpunkter for forståelsen av de forskjellige fascistbevegelseres særpreg, tiltrekningskraft og utvikling.

Bokens forfattere — og andre forskere — vil utvilsomt føre det verdifulle arbeide videre.

Who were the Fascists?

Edited by Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet, Jan Petter Myklebust.

Universitetsforlaget

Det var ingen konspirasjon mellom Hitler og «big business»

